НАУКОВА БІБЛІОТЕКА СУМДПУ ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА

«ЧОРНА РАДА». ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

ФЛЕШБУК ДО 165-РІЧЧЯ НАПИСАННЯ

Суми 2022

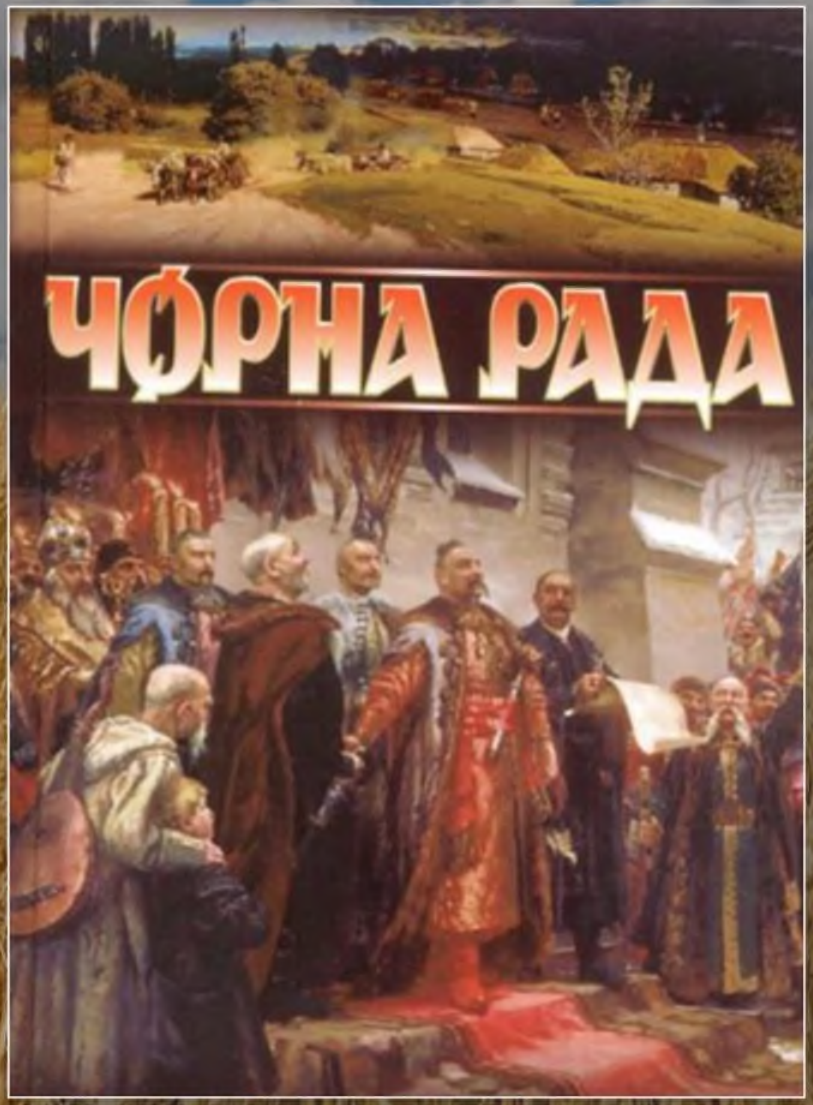
ЧОРНА РАДА

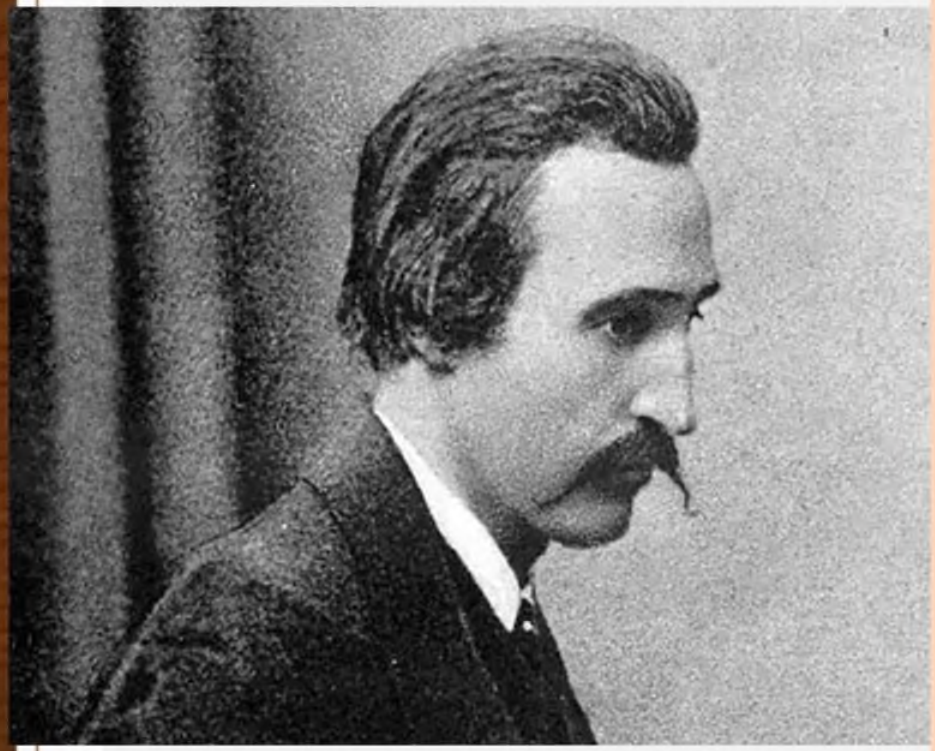

Піднявшись історію України написати, мушу я догодити землякам, котрі Україну свою кохають і шанують.
Що ж, як не ту вони в мене старовину побачать, котру звикли в себе по книжках виображати?
Звикли в нас на історію України крізь наше козацтво споглядати і круг козацтва все рідне дієписання обертати.
Тим часом козацтво було тільки буйним цвітом, а іноді і колючим бодяком серед нашого дикого степу.

Пантелеймон Куліш

Куліш, П. Чорна рада [Текст] : для ст. шк. віку / П. Куліш. – Київ : Веселка, 1990. – 256 с.

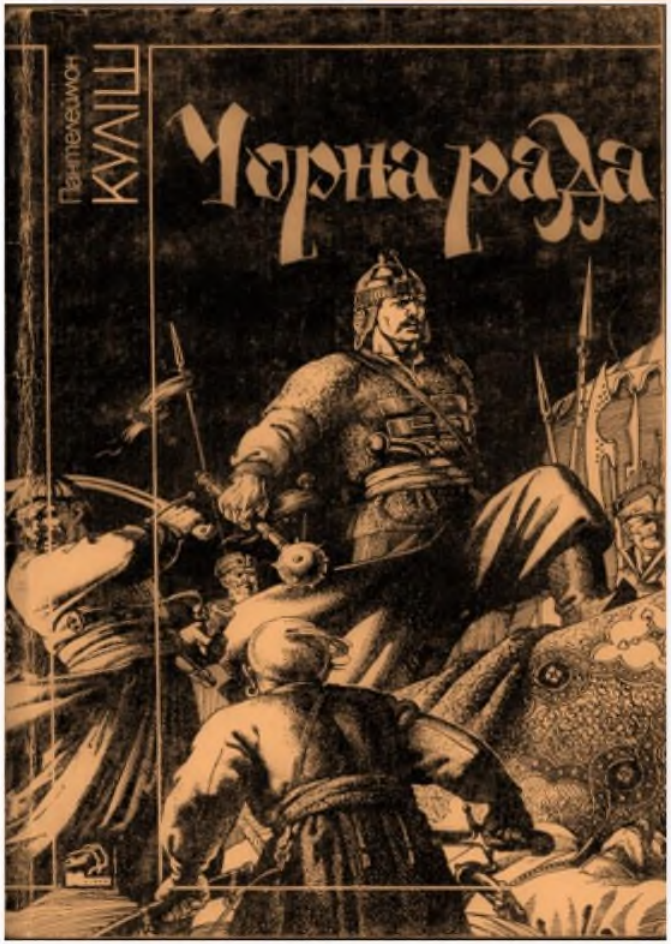

«Чорна рада» Пантелеймона Куліша – перший український історичний роман. У творі автор відобразив одну з трагічних сторінок минулого України, а саме сумнозвісну Чорну раду, яка відбулася 1663 року. У романі змальовані як реальні історичні постаті, так і вигадані Кулішем романтичні образи – представники простого люду, козацтва. Роман насичений пригодницькими елементами і не втрачає популярності ось уже понад півтора століття.

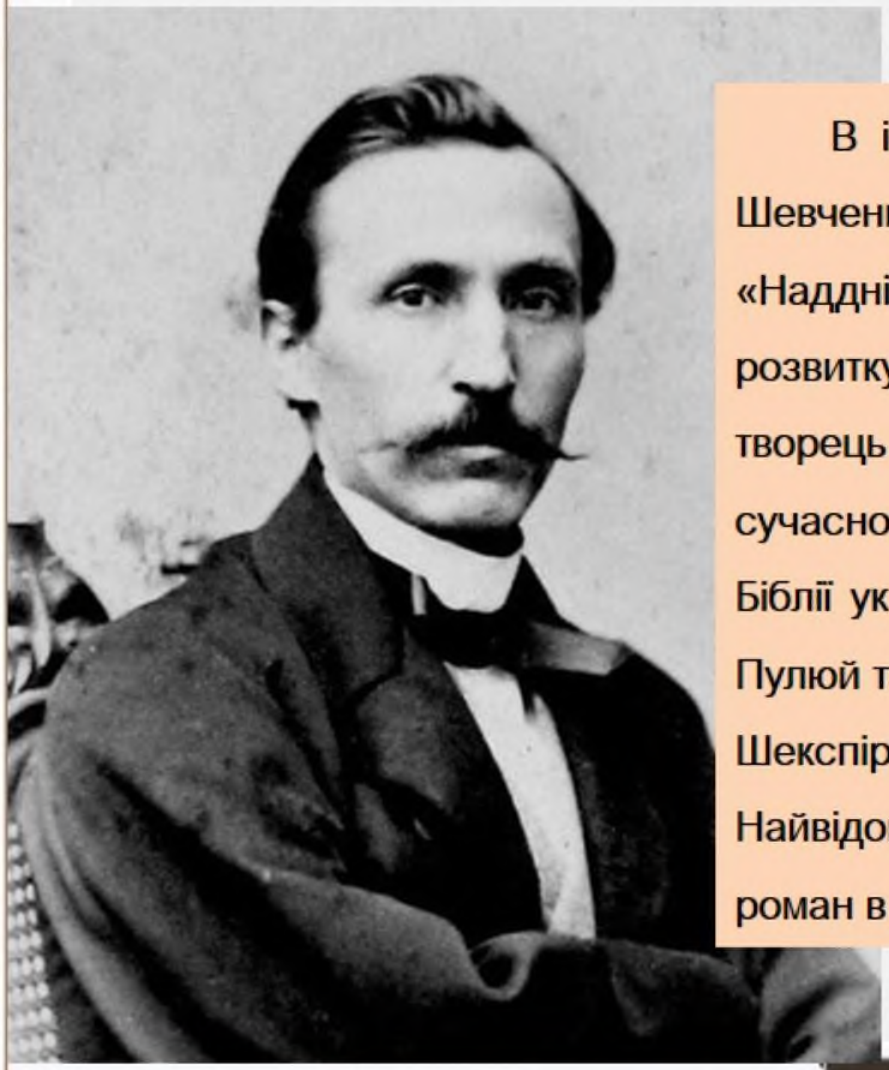

В історію Куліш ввійшов, поряд із Тарасом Шевченком і Миколою Костомаровим, як діяч «Наддніпрянської Трійці», яка заклала підвалини розвитку модерної української культури. Він творець правопису «кулішівка», що ліг в основу сучасного. Здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою (працю завершили Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький), переклав 13 п'єс Шекспіра, твори Байрона, Шилера тощо. Найвідомішим його твором є перший історичний роман в українській літературі «Чорна рада».

Історична основа, джерела

У 40-х Пантелеймон Куліш узявся втілювати свій задум – історію про козацьку раду в Ніжині під робочою назвою «Сотник Шрамко і його сини». Перед тим, за спогадами сучасників, він досхочу начитався Вальтера Скотта та ретельно простудіював джерельну базу – насамперед козацькі літописи Самовидця та Граб'янки, «Історію Малоросії» М. Маркевича, «Історію Малої Росії» Д. Бантиш-Каменського, архівні документи з монастирів та різноманітних установ, а також фольклор.

У 20-30-х роках, на хвилі популярності П. Куліша, коли з'явилося вісім перевидань роману, прискіпливі літературознавці наполегливо відшукували, що звідки запозичено (про Кулішеві джерела натхнення писали М. Зеров, М. Драй-Хмара, С. Єфремов, Є. Кирилюк, В. Петров, М. Петровський).

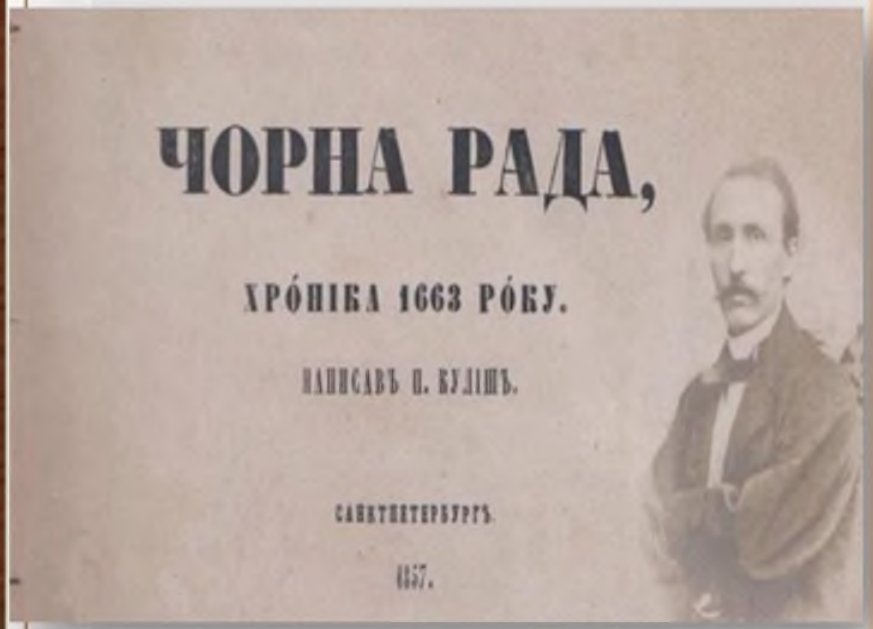

Із назвою твору Куліш повсякчас вагався. Властиво, основна назва «Чорна рада» уже фігурувала від середини 1840-х років, а клопоту завдавала друга назва, у підсумку – підназва. До останнього вона мала відрізнятися в російському та українському текстах. Наприклад, первісний український варіант: «Чорная рада», або «Історія нещасливого 1663 року».

Спершу Куліш створив роман російською мовою – у 1844-1845 роках, а завершив на початку 1846 року. Відтак створив українську версію, і написав її дуже швидко, «на одному диханні» – від березня до кінця літа 1846 року. Місцями він перекладав текст, а місцями писав наново, кардинально відходячи від російського протооригіналу.

Повний текст роману українською вперше вийшов 1857 року в Петербурзі. Зважаючи на попит, того ж року роман двічі надруковано в автоперекладі Куліша російською в Москві. Микола Зеров зауважував, що «при першому порівнянні впадає в око більша розволоклість російської «Чорної ради», «старомодність манери», переобтяженість епіграфами та поясненнями побутових реалій, відсутні в українському оригіналі.

Якби Куліша не заарештували навесні 1847 року у справі Кирило-Мефодіївського товариства, українська «Чорна рада» неодмінно з'явилася б уже того року. Текст роману автор передав своєму товаришу Осипу Бодянському, професору Московського університету і редактору журналу «Читання в товаристві історії та старожитностей російських», де твір мав іти до друку. Цей текст у рукописі зберігся донині повністю, і він дуже сильно відрізняється від того, який відомий у публікації.

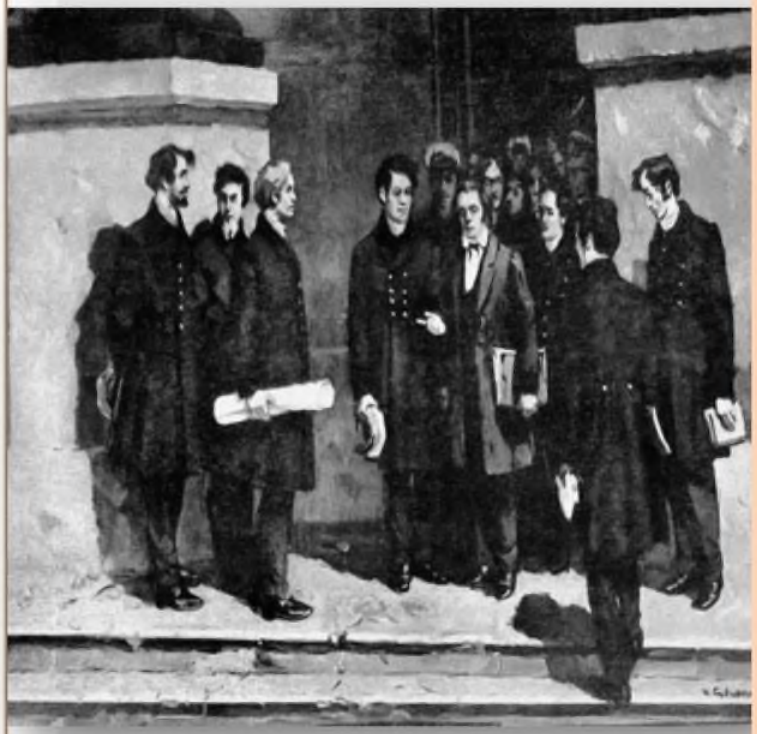

До початку квітня 1856 року Куліш перебував в обструкції: його твори мали проходити попередню експертизу жандармського III відділу. Щойно у квітні з нього було знято це обмеження, і він відразу подав українську «Чорну раду» на розгляд цензури. Цензором українського роману був російський письменник, історичний романіст Іван Лажечніков. Він не читав українською, тож Куліш для ознайомлення з текстом надав російський «переклад», де Лажечніков і робив цензурні помітки. Куліш задіяв впливових урядників, які поручилися за нього, і цензор дозволив твір ще вчора опальному письменникові майже без зауважень.

Нарешті «Чорна рада (Хроніка 1663 року) була завершена, і перші п'ять розділів надруковано 1845 року в петербурзькому журналі «Сучасник» у російському автоперекладі Куліша. Однак продовженню видання перешкодили арешти «кирило-мефодіївців».

За 14 років, коли Куліш писав і проредаговував твір, він створив багато варіантів. Цілі розділи і сцени, які містилися в ранніх редакціях, не увійшли до фінального тексту. Наприклад, був вилучений великий розділ зі сценою в пекарні, де Шраменко зустрічається із Череванівною і відразу закохується в неї, або цілий розділ, присвячений подіям у Святій Софії. Усі ці зміни наявні в рукописах роману, які значною мірою збереглися донині.

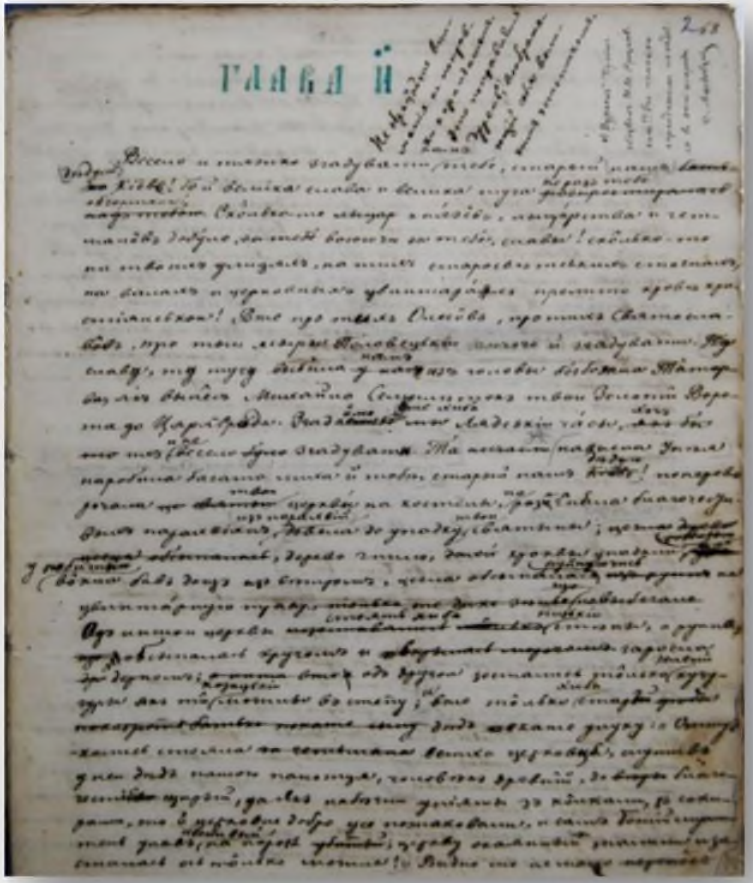

Від початку створення і до першого повного видання 1857 року російська версія «Чорної ради» мала чотири манускрипти. За час написання української версії автор створив шість рукописів, п'ять із яких переписав власноруч. Кожний рукопис спершу був остаточним варіантом без виправлень, але в перебігу редагування ставав чернеткою, так що автор був змушений його переписувати знову і знову.

Жанр роману

Роман вважається першим українським історіко-хронологічним росповіданням. В його основу покладені реальні історичні події. В цьому романі є місце боротьбі за владу, зраді, огляду умов життя простих людей, і опису життя політичної верхівки козацтва.

Історичною основою роману є події, що відбувалися в Україні в роки Руїни, коли після смерті Богдана Хмельницького (1657) почалася боротьба за гетьманську владу. Деякі претенденти на булаву думали не про долю України та її народу, а про власну вигоду. З цією метою вони зверталися за допомогою то до польської шляхти, то до турків, татар, то до Москви. Україна була розколота.

Композиція роману

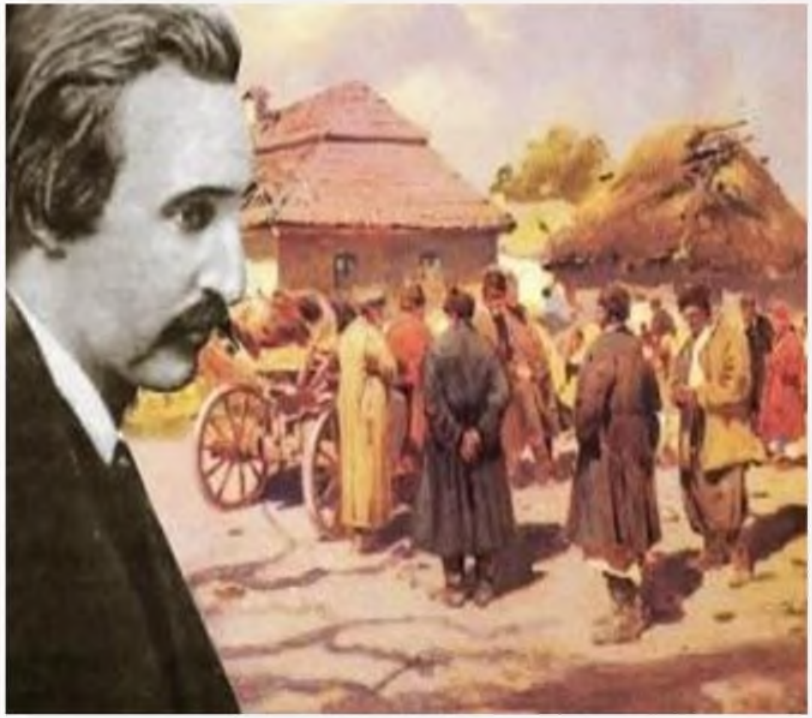

Роман складається з 18 частин. У ньому наявні дві сюжетні лінії: головна – політична (вибори гетьмана) і другорядна (любовна). Оригінальним композиційним прийомом у творі є образ дороги, якою полковник Шрам і його син їдуть із Правобережної України на Лівобережну до наказного гетьмана Якима Сомка.

П. Кулїш: „Чорна Рада“.

Привязали бідаху так, щоб можна було повертатись на всї боки.

В розповіданні зібрані всі типажі українського козацтва, розкрита частина українського самобутного менталітету, показані наслідки рішень простих казаків, які віддають перевагу популістам.

П. Кулїш: „Чорна Рада".
„Батьку! чи се ти сам, чи се твоя душа прилетіла?"

П. Кулїш: „Чорна Рада".
„Хиба-ж тобі не страшно вмірати?".

Складні часи описуються у «Чорній Раді». Україна тільки почала об'єднуватись, але всї її сусіди (Російська імперія, Річь Посполита, Османська імперія, Кримське ханство, і навіть Швеція) намагалися цьому заважати заради своїх інтересів. Ці часи в історії називають страшним словом «Руїна». Не тільки зовнішній ворог знищував Україну, всередині країни було достатньо внутрішніх ворогів.

Чорна рада - загальна козацька рада збиралася для вирішення стратегічних питань, коли між старшинами не було одностайності. Найвідоміша з них відбулася 17-18 червня 1663 року на околицях Ніжина. Рада була скликана для обрання гетьмана Лівобережної України.

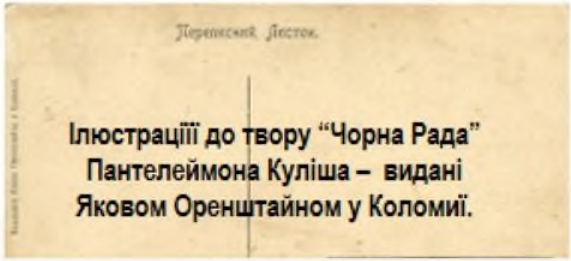

Ілюстраціїї до твору "Чорна Рада" Пантелеймона Куліша – видані Яковом Оренштайном у Коломиї.

Поряд з яскравими романтичними сценами, опоетизованими картинами козацько-старшинського побуту в «Чорній раді» правдиво зображені соціальні суперечності і станова боротьба в Україні 1663 р. Функцію композиційного стрижня виконує мотив дороги. Аж до центральної, кульмінаційної події – «чорної ради» твір складається із сцен-зустрічей і сцен-зіткнень колишнього полковника, а тепер священика Шрама і молодого Шраменка, які подорожують по Лівобережжю, з окремими особами та групами людей. Крізь сприймання головним чином цих двох героїв письменник показує життя й соціальну психологію різних станів і верств тогочасної України.

Олександр Лопухов.
Повстання сіроми на Січі 1768 року

На Правобережжі правив польсько-шляхетський ставленик Павло Тетеря. На Лівобережжі України точилася запекла боротьба між кількома претендентами на гетьманування, серед них – переяславський полковник Яким Сомко, обраний на старшинській раді в Козельці наказним гетьманом, хоч російський цар і не затвердив його, та кошовий отаман Запорозької Січі Іван Брюховецький.

27-28 червня 1663 року у Ніжині відбулася «чорна рада», за підсумками якої гетьманом було обрано Брюховецького, а Сомка скарано на горло.

«Чорну раду» Куліш планував випустити з ілюстраціями. Він сам зробив ескізи, а також залучив до створення малюнків Сергія де Бальмена (художника-аматора, рідного брата Шевченкового друга Якова де Бальмена). Пропонував також зробити малюнки й Шевченкові, однак той відмовився. Декілька Кулішевих ескізів до роману збереглися донині.

Ескіз ілюстрації, намальований Пантелеймоном Кулішем, 1855-1856 роки.

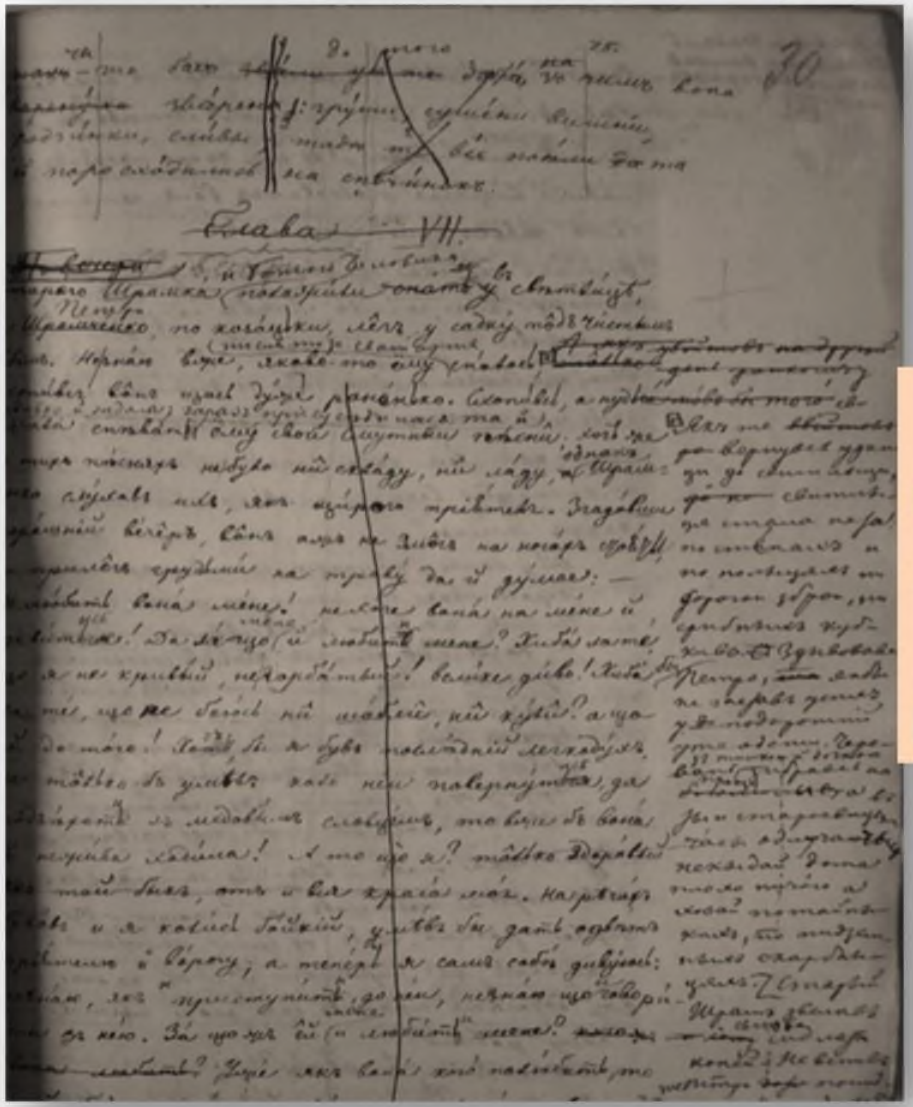

Сторінка копії роману з дописками і виправленнями Пантелеймона Куліша. 1846-1849 роки.

Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України.

Ескізи ілюстрації Василя Кричевського до роману, 1949 рік.

Роман Чорна Рада – це безцінна спадщина історії нашої Держави.

Прижиттєві видання Пантелеймона Куліша можна сміливо називати частинкою України, вони як земля біля рідної хати, ці книжки для кожного українця родова реліквія, якою не кожний взмозі володіти. Зберігати їх в своїй бібліотеці – це велика пошана і гордість.

Література:

1. Куліш Пантелеймон [Текст] : поет, прозаїк, фольклорист, етнограф, мовознавець, педагог, громадський діяч // Сумщина. Велика спадщина. Поезія / [укладачі та автори тексту: Ю. П'ятаченко, О. Вертіль]. – Суми : Університетська книга, 2019. – С. 40.
2. Пантелеймон Куліш [Текст] : матеріали і дослідження. – Львів : Вид-во М. П. Коць, 2000. – 413 с.
3. Творчі та ідейні шукання П. О. Куліша в контексті сьогодення [Текст] : збірник наукових праць до 180-річчя від дня народження П. Куліша / Ін-т українознавства Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка ; Міжнародний благодійний фонд «Фонд Пантелеймона Куліша» ; [за заг. ред.: П. П. Кононенка, І. С. Плюща]. – Київ : «МП Леся», 2000. – 223 с.
4. Абрамов, І. Розшуки про П. О. Куліша й його батьківщину [Текст] / І. Абрамов // «Не забудеш мене, моя нене, Вкраїно» : [антологія краєзнавчих розвідок письменників і науковців Сумщини : до 200-річчя від дня народження П. О. Куліша] / [упоряд.: О. Малиш, Ю. П'ятаченко, Н. Шеденко]. – Суми : Триторія, 2019. – С. 64 –73.
5. Вертій, О. І. Пантелеймон Куліш [Текст] : народна творчість. Статті та дослідження / О. І. Вертій. – Тернопіль : Підручники та посібники, 1998. – 120 с.

6. Владимирова, В. М. Пантелеймон Куліш [Текст] : [про українського письменника, уродженця Сумщини] / В. М. Владимирова // Літературне краєзнавство : посібник для студ.-філологів, учителів і учнів шкіл / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [упоряд.: Л. М. Горболіс, О. Р. Єременко, Н. П. Каменська]. – [Суми] : [СумДПУ ім. А. С. Макаренка], 2011. – С. 4–16.
7. Владимирова, В. М. Український пісенний фольклор у літературознавчо-критичних міркуваннях П. Куліша [Текст] / В. М. Владимирова // Філологічні науки : збірник наукових праць / [редкол.: В. В. Герман, П. І. Білоусенко, Ю. А. Зацний та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – Ч. 1. – С. 60–64.
8. Герман, В. В. Конфесіоналізми П. Куліша [Текст] : лексико-семантичний опис / В. В. Герман, Н. В. Любчич // Лінгвокраєзнавство : мовний аспект стилю письменників, періодичних видань, ономастики, діалектів Сумщини : збірник наукових праць / за ред.: В.В.Герман, О. М. Семеног ; [авт. кол.: Т. П. Беценко, В. В. Герман, Н. В. Громова та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. – С. 20–31.
9. https://www.kobzar.in.ua/
10. https://www.radiosvoboda.org
11. http://litakcent.com

Підготувала завідувачка сектором Коломієць Л.Д.